

Ako i jest ishodište autora jugoistok Evrope, vidik mu je daleko širi: gotovo čitava Evropa (gdje uopće ima bar tragova pasoglavcima) a kod zgrade i mnogo dalje (privukavši u raspravu pače jednu studiju W. Koppersa o psu u mitologiji cirkumpacifičkih naroda). Značajno je da pojavama ove vrste tradicija na Balkanu nalazi paralele daleko kod baltičkih naroda.

Može se lako uočiti koliko je daleko i kamo je sve posezao autor, svestrano načitan i u općoj i posebno u evropskoj literaturi, uz ovakve teme: bilježe se tu i A. Šenoa i V. Nazor, Alois Jirásek, pa stari spisi sve do Olausua Magnusa, Notkera Balbulusa, Plinija St., Herodota itd. Jedva da ima bilo novijih bilo starijih autora koji su se makar samo dotakli ovakvih tema, a da ne bi bili uzeti u obzir u raspravljanju prof. Kretzenbachera.

Milovan Gavazzi

HERMANN BAUSINGER, FORMEN DER »VOLKSPÖESIE«, Grundlagen der Germanistik, 6. Erich Schmidt Verlag, Berlin 1968, 291 str.

Bausinger je jedan od vodećih mlađih njemačkih predstavnika one struje u folkloristici koja promatra folklor u njegovoj funkciji, u povijesnim mijenama, zanimajući se više od svega za njegovu sudbinu u današnjem urbanom svijetu, otvorena pogleda prema duhovnim zbivanjima u modernom društvu, na suprotnom polu od onoga sve do danas prisutnog romantičkoga idealiziranja folklorne idile, ali isto tako daleko i od shvaćanja da folklor pripada samo mrtvoj prošlosti bez daljih perspektiva. O autorovoj orijentaciji rječito govori i naslov jedne druge njegove knjige: *Narodna kultura u tehničkom svijetu* (1961).

Knjiga o kojoj sada govorimo posvećena je klasičnim oblicima narodne poezije, ali je sva prožeta spomenutim autorovim shvaćanjima. To se naslućuje već iz naslova knjige, gdje je »narodna poezija« obilježena navodnicima (*Oblici »narodne poezije«*).

Iz naziva serije u kojoj je knjiga objavljena (*»Osnove germanistike«*) vidi se da se ona temelji pretežnije na njemačkoj građi i namijenjena je u prvom redu njemačkim čitaocima. Odatle proizlaze stanovite specifičnosti u ocjenjivanju problema koje ne važe posve automatski i za druge sredine; no ujedno se problemi razmatraju u knjizi i toliko načelno i toliko široko da daleko nadilaze germanistički okvir, pa Bausingerova izlaganja, uz nužne modifikacije, među ostalim daju poticaj i za moderniji pristup našoj jugoslavenskoj situaciji »na polju folklor«.

U osnovna četiri dijela knjige (1. *povijest problema*, 2. *jezična formula i jezična igra*, 3. *pripovjedački oblici*, 4. *scenski i glazbeni oblici*) obuhvatio je autor u jednoj, kako se vidi, nekonvencionalnoj podjeli gotovo sve oblike narodne poezije, pa i mnogo toga što po uobičajenim mjerilima njoj ne pripada, iznoseći sve te oblike u povijesnoj perspektivi njihova razvoja — i kroz usmene i kroz pisane vidove; ujedno je izložio historijat pogleda na narodnu poeziju i njezinu teorijsku problematiku, sve podređeno osnovnoj koncepciji knjige.

»Narodnu poeziju« imenuje autor već u naslovu među navodnicima, i to svjesno programatski. On iznosi, na temelju njemačke i zapadnoevropske književne povijesti, da je narodna poezija »pronadena«, tj. na svoj način stvorena uoči pokreta evropskog romantizma. Ne odriče da je usmena tradicija starija od literature i da su pjesnička usmena djela postojala već prije ere pismenosti, ali se malo zna o njima i njihovu stvarnom utjecaju na pisanu književnost u prošlosti. Burno otkriće narodne poezije u 18. st. nije samo otkriće, nego je i konstrukcija nečega novog, mješavina objektivnih temelja narodne tradicije i proizvoda vlastitog suvremenog duha. Naš pojam narodne poezije neodvojiv je i neprotumačiv bez toga prelaznog stadija (autor ga opisuje na primjerima Ossiana, Percyja, Herdera, Bürgera, braće Grimm itd.).

Bausingerov je interes prvenstveno obraćen narodnoj poeziji u oblicima koji na sebi nose trag literature (često nespoznat i nepriznat) — i baš stoga je on imenuje među navodnicima. Takav pristup narodnoj poeziji veoma je razložen kada je riječ o njemačkoj sredini, a nalazi svoje nedvojbene korespondencije i kod nas; razlika, doduše, postoji, ali je ona pretežno u kvantitetu, a ne u kvalitetu. Naime, i literarni utjecaji, i burno romantičko otkriće, i »pravljenje« narodne poezije, i njezin kult — sve je to i u nas i poznato i izrazito, ali su u južnih Slavena neke regije (ne sve) bile, a dijelom i ostale, pod znatno manjim literarnim utjecajem, s izrazitijim tokovima više ili manje spontanoga usmenog stvaralaštva, sa sačuvanim oblicima kontinuirane usmene poezije. Toga ima i u njemačkoj usmenoj tradiciji, ali drukčije i u manjem omjeru. U Bausingerovu su naslovu na simpatičan izazovni način istaknuti navodnici, koji imaju svoje opravdanje, ali ih autor u knjizi nije potpuno objasnio, ostavivši otvorenom stanovitu nedoumicu o tome može li se i treba li o oblicima narodne poezije govoriti i bez navodnikâ ondje gdje njezini oblici nisu »pravljeni« — a autor im i sam u svojoj knjizi daje prostora (pri tom ne mislim na termin *narodna poezija*, koji nam se sačuvao kao prilično nesretna baština romantizma, nego mislim na sadržaj pojma).

Treba dodati da je sam Bausinger najdalje od toga da indignirano negoduje nad »neizvornim« oblicima narodne poezije tražeći neke fiktivne »nevine« forme, kao što su to nastojali romantici i baš time »pravili« narodnu poeziju. Literarni utjecaji i prožimanja, pa i sami oblici koji su nastali kao rezultat literarnog poimanja narodne poezije za Bausingera su činjenica bez pejorativnog prizvuka, ali takva koju treba nužno spoznati kada se pristupa narodnoj poeziji.

U dijelu knjige koji govori o historijatu problema Bausinger prikazuje pojam tzv. prirodne poezije (»Naturpoesie«), tako značajan za romantizam i braću Grimm i za sam pojam narodna poezija — kojemu je tu i bila kolijevka. Razmatra važnije teorije o migraciji usmenih tradicija, te problem tipa narodne pripovijetke i njegove izmjenljivosti. Opsežno se bavi pitanjem folklorâ shvaćenoga kao spušteno kulturno dobro (po poznatoj Naumannovoj teoriji), te vidi naročitu važnost tih koncepcija u industrijskom društvu, u kome se pučka kultura sve više prožima tzv. visokom kulturom. Raspravlja o studiji Bogatirjova i Jakobsona »Folklor kao osobit oblik stvaralaštva«, ne dijeleći posve njihovo mišljenje o principijelnoj razlici među folklorom i literaturom (koju J. i B. vide u različitim načinima funkcioniranja). Bausinger traga naro-

čito zainteresirano za prelaznim oblicima, gdje se literatura približuje folkloru, ili obrnuto, gdje se, dakle, zastiru granice. On te prelazne forme nalazi osobito u modernom društvu i predočuje načine kako se život folkloru danas nastavlja u izmijenjenim oblicima i s izmijenjenim funkcijama. Utvrđuje te primjere s mnogo duha i oštroumlja, pa ipak — granične i prelazne forme, kao i današnje gubljenje negdašnjih klasičnih razlika ne mogu u načelu porći onu osnovnu razliku u načinima funkcioniranja koju su utvrdili Bogatirjov i Jakobson. Govoreći u tom kontekstu o današnjim oblicima folkloru, Bausinger spominje njegova živa očitovanja kroz dječju pjesmu, kroz parodije šlagera, pjesme pojedinih grupa (npr. nogometaša), kroz različita prozna kazivanja i dr. Govori i o tzv. »drugoj egzistenciji« folkloru u čitankama, pjesmaricama, u unaprijed uvježbanim interpretacijama itd., gdje je folklorni ukus i nadalje prisutan, premda »folklor mutira u nefolklorno stanje«.

Bausinger vidi nastavak folklornih obilježja i u publikacijama masovne potrošnje (npr. u tzv. trivijalnoj literaturi), u nekim osobinama šlagera (simptomatični su mu, npr., česti sporovi o autorstvu) itd. S pravom primjećuje da se za one koji se bave takvim formama, principijelna razlika folklorne i literarne tradicije gotovo briše.

Prikaz problema tzv. jednostavnih oblika, pojma što ga je uveo A. Jolles, ujedno je uvod u glavni dio knjige — koji prikazuje oblike narodne poezije. U Jollesovu shvaćanju da jezik sam stvara jednostavne oblike vidi Bausinger potencijalnu opasnost mistifikacije, potiskivanje uloge osobnog stvaraoča. Podjednako vidi osnovu za jednostrane konzekvencije i u teoriji o ubikvitetu jednostavnih oblika, kada se oni poistovećuju sa svojim genetičkim praoblicima; odatle nastaje dehistorizacija, pa se svi oblici svode na opće arhetipove, ne obazirući se na kulturne specifičnosti.

U osnovnom dijelu knjige — u opisu pojedinih oblika — prikazuju se najprije jezične formule i jezična igra.

Bausinger razlikuje: 1. formulu funkcije; 2. formulu igre; 3. uzrečicu i noslovcu; 4. izreku i natpis; 5. zagonetku; 6. vic. Te su formule jednim svojim dijelom na granici, pa i izvan onoga što bi se moglo uključiti u književnu kategoriju, ali su prijelaz i nutarnja povezanost s književnim (u ovome slučaju uzmenim književnim) oblicima stvaralaštva tako očiti da je taj autorov pristup posve opravdan.

Formule funkcije obuhvaćaju: formulu kontakta (npr. pozdrav); formulu želje i zahtjeva (izrazi saučešća, čestitanja, formule kojima se u ophodnim običajima traže darovi); formulu kulta (molitve, blagoslovi, zaklinjanja); formulu ritma (npr. pri radu).

Formule igre sadrže: formulu oponašanja (npr. u dječjoj igri); formulu igre fantazije (različite brojalice, lančane formulistične priče i sl.); formulu učenja (s didaktičnom namjenom).

Uzrečice i poslovice bliske su jedna drugoj. Uzrečica je dio rečenice, ona je formulistično akcentuiranje govora, dok je poslovice uopćena sentencija.

Izreke i natpisi razlikuju se od poslovice time što ne pripadaju govoru, specijalnoj situaciji, određenom kontekstu, nego se iskazuju u obliku apsolutne trajnosti. Amo pripadaju različiti natpisi na kućama, posuđu, pa i na no-

vijim industrijskim zidnim ukrasima i suvenirima. Zatim formule blagoslova pri različitim svečanostima, izreke u ljubavnom pismu, u spomenarima, na grobovima.

U odjeljku o zagonetkama autor se suprotstavlja uobičajenom shvaćanju o mitskom podrijetlu zagonetke — on izvodi zagonetku iz jezične igre. Nadozvezuje i moderne oblike zagonetki poput križaljki i šarada.

Vic je na granici prema pripovjedačkoj formi, ali mu je struktura sva usmjerena na jednu tačku, na poantu, pa je stoga uključen među jezične formule i jezičnu igru. Vic je blizak zagonetki; ona postavlja pitanje, a vic je odgovor koji u sebi sadrži i zagonetku (ako ona nije spoznata, vic ostaje nerazumljiv). Vic je moderan izrazito urbani oblik, premda njegovi motivi — u drukčijim pripovjedačkim formama i s drukčijim funkcijama — imaju katkada i veoma stare prethodnike.

Poslije jezičnih formula i jezične igre prikazuju se pripovjedačke forme: 1. *šaljiva pripovijetka (Schwank)*; 2. *bajka (Märchen)*; 3. *predaja (Sage)*; 4. *legenda*; 5. *primjer i anegdota (Beispiel und Anekdote)*. Ovaj je dio izlaganja, po važnosti posve opravdano, najopsežniji u knjizi. Mi ćemo ga prikazati kratko jer je tu pretežno riječ ipak o već poznatim uobičajenim kategorijama usmene proze, premda autor i njima daje svoje originalno »bausingerovsko« osvjjetljenje.

Dragocjeno je izlaganje o povijesnom literarnom razvoju *švanka*, kojemu autor vidi pravi postanak i procvat u 16. st. sa Hansom Sachsom. Ta je interpretacija opravdana ako se prati postanak i razvoj *švanka* kroz literaturu, ali su usmeni neliterarni tokovi tradicije šaljivih priča u autorovu izlaganju odviše zanemareni (istina je da se oni iz prijašnjih pisanih svjedočanstava ne mogu rekonstruirati, ali je trebalo izrazitije konstatirati njihovo postojanje u prošlosti). U šaljivoj priči odnosno *švanku* naglašava autor važnost vesele slike, zorne scene, a ne riječi i formulacije (kao u vicu). S pravom konstatira da su u šaljivim pričama izraženi i momenti satire i društvene kritike, ali da oni nisu bitni za tu vrstu, nego je bitna komika, umirujuća funkcija smijeha.

Bajka je ozbiljna i starija od *švanka*. No njena ozbiljnost jest ozbiljnost igre a ne realnih vjerovanja. Forme postojanja bajki jesu stare, no kao samostalna *literarna* vrsta bajka je još mlađa od *švanka* (počinje sa Straparolom, Basileom itd., da bi svoj idealan oblik ostvarila u zbirci braće Grimm).

Predaje, uza svu raznolikost i međusobna presjecanja, sastoje se od dviju glavnih skupina — demonoloških i povijesnih; zajednički im je nazivnik nečuvano, zagonetno — bilo kao natprirodna pojava, bilo kao povijesni čin koji nadilazi svakodnevicu.

Demonija predajä ne mora izvirati samo iz nadnaravnih pojava, ona traje sve do danas, kao npr. u onoj modernoj automobilističkoj predaji o lažnoj auto-stopistici, zapravo prerušenome muškarcu — zločincu koji se razotkrio po svojim dlakavim rukama. Bausinger ih simbolično interpretira kad kaže da »puna demonija toga zla sablasno i neproračunljivo utvrđuje svoje pravo — jedna dlakava ruka što posvuda može proviriti kroz pukotinu glatke svakidašnjice«.

(Priču o takvoj dlakavoj ruci lažne autostopistice ispriповjedio mi je i O. De-lorko kao istinit doživljaj jednoga zagrebačkog liječnika.)

Za *legendu* je bitan primat pisane riječi, no postoje i usmene legende; le-gende govore o životu i djelovanju svetaca. Dva su pola legende: svečeva kri-jepost i čudo. Narod je, čini se, sam kitio legende brojnim čudesima. Autor pri-kazuje prelazne stupnjeve među legendama i ostalim pripovjedačkim oblicima.

Poglavlje o *primjeru* i *anegdota* izlazi iz okvira uobičajenih priznatih formi usmene proze. Bausinger razlikuje egzempl od primjera. *Egzempl* je pripovijest koja služi kao uzor ljudskih vrлина i slabosti (postoji i kao literarna i kao us-mena vrsta); *primjer* je parabola — poučna pripovijest u kojoj se s pomoću jednog slučaja predočuje opća istina. I egzempl i parabola potječu iz duhovnih izvora.

Basna je oblik parabole u kojoj životinje predočuju ljudske postupke.

Anegdota je također bliska paraboli — u njoj se šira pozadina karakteri-zira reprezentativnim trenutnim snimkom. Anegdota i primjer čine okvir u koji se može uključiti velik dio pripovijedanja uopće — o svemu što je karakteris-tično, što daje primjer, što pridonosi spoznavanju ljudi, vremena i prilika, što daje moralne poticaje. Time se, dakako, širom otvaraju vrata ljudskom pripo-vijedanju izvan svih klasičnih kategorija pripovjedačkih vrsta.

U odjeljku o granicama i prelazima, koji tako izrazito odgovara Bausin-gerovoj općoj konstelaciji, riječ je o različitim pojavama mješovitih tipova pri-povijedanja, kao i onih koji su izvan klasifikacije. Začudo, ne samo u pret-hodnome nego niti u ovom odjeljku nisu našle mjesta novelističke pripovijetke, kao ni pripovijetke o životinjama (koje se razlikuju od basne).

Od klasičnih oblika spominju se *mitovi*, a od naših suvremenih pripovje-dačkih oblika prikazuju se različite strukture koje su ekvivalenti i ujedno na-sljednici klasičnih oblika bajke, predaje, legende, šaljive priče (predaji odgo-varaju, npr., ona pričanja o lažnoj autostopistici; ili o katastrofalnoj pogibiji cijele obitelji — poput onog što se prije nekoliko godina pričalo o jednome beogradskom dirigentu, kome se, navodno, dijete zbog nepažnje kućne pomoć-nice poparilo u laboru nad električnim kuhalom).

Bausinger navodi i pričanje, poznato također i u nas, o *baki* koja je umrla na putovanju, pa njenu lešinu, radi uštede troškova, sprema u stražnji dio auta — a auto s mrtvom bakom bude ukraden itd. (Vidi o tome, npr., *Večernji list* 31. I i 9. II 1968.) Ta je priča produkt makabrične mašte, primjer je modernog »folklor«, ali otkriva i drugo — perspektivu vrsta, vitalnost šaljive priče, pa se jedan žalostan događaj, u kontekstu ljudskih mana, prenosi u domenu komi-ke (doduše, pomalo »crne«).

Ovakva i slična izlaganja najizrazitije su »bausingerovska« i najintere-santnija. Bez obzira na to što takvi oblici ne pripadaju više »pravome« klasič-nom folkloru, oni su mu po funkciji i strukturi tako bliski, da su značajni i za svakoga onoga tko se bavi »najklasičnijim« oblicima usmene poezije jer i njih osvjetljaju iz novoga ugla.

Završno poglavlje govori o scenskim i muzičkim oblicima. No ono je mnogo šire od navedenog naziva. U prvom dijelu poglavlja govori se o scenskim obli-cima koji obuhvaćaju *liturgiju*, *običaje* i *kazalište*, a u drugom dijelu govori se o *popijevci (Lied)*.

Autor se suprotstavlja interpretacijama izvora pučkoga kazališta iz mit-skih i kulturnih izvora, premda im ne odriče stanovitu ulogu. No mišljenja je da je u tome smislu bilo odviše mistifikacija i fantaziranja, a da su stvarni izvori pučke drame mnogo raznolikiji, znatnim dijelom noviji i često rezultat povijesnih kulturnih pojava, a ne prastarih kultova.

Znatnu važnost za postanak srednjovjekovne drame pridaje scensko-mu-zičkim proširenjima mise. Različne barokne pasionske igre izvire iz španjolske protureformacije a ne iz »pučke pobožnosti«. Tzv. školska drama također je važna ne samo za dramske izvedbe nego i za neke narodne običaje, npr. za postanak običaja tzv. zvjezdara (koje neki tumače kao poganski sunčani kult). Nikolinski običaji sa svecem i vragom potječu iz samostanskih škola. Igre poput prepirke korizme i poklada ne izvire iz ritualnih kultova plodnosti, nego su to reducirane alegorijske igre (što, međutim, ne poriče postojanje pojedinih veoma starih elemenata). Autor ističe funkciju zabavljanja u narodnim običajima, osobito pokladnim, koja se pogrešno smatrala tek sekundarnom, dok su se pretjerano naglašavale kultne funkcije. Zatim je riječ o pučkom teatru kao institucionaliziranoj formi koja seže sve do današnjih različitih amaterskih grupa.

Poglavlje o pjesmama prikazuje mogućnosti njihovih podjela s različitih aspekata koji se međusobno ukrštavaju. Razmatra se pitanje kriterija za određenje pojma narodne pjesme i za njezino razgraničenje od drugih oblika (npr. od šlagera). Relativnost kriterija očituje se pri tom u punoj mjeri.

Autoru su tuđa oštra razgraničavanja, kao i rusističko neprijateljstvo prema civilizaciji, koje traži samo fiktivne »prirodne« oblike. No i on zna da postoje arhaični tradicionalni oblici narodnih pjesama koji sada izumiru, kao npr. legendarne pjesme, balade i sl.

Ne slaže se s mišljenjem da su šlageri narodne pjesme današnjice; njihova se popularnost često pravi s pomoću reklame.

Njegovanje narodnih pjesama u naše doba, njihovu tzv. drugu egzistenciju putem različitih organizacija, smatra autor važnom pojavom; ona ne pripada samo današnjici, nego joj počeci sežu već u Herderovo doba, u doba kada se »pronašla« narodna poezija, ona poezija koju Bausinger baš zbog te njezine već prilično duge druge egzistencije i citira među navodnicima.

Ovaj prikaz Bausingerove knjige o narodnoj poeziji napisan je tako opširno jer nam se čini da ta knjiga može potaknuti na razmišljanja i o mnogim našim problemima, a budući da je znatnom broju naših čitalaca ona vjerojatno nedostupna, željeli bismo joj ovim člankom dati neku vrst — »druge egzistencije«.

Maja Bošković-Stulli

RUSSKIE NARODNYE SKAZKI. Skazki rasskazany voronežskoj skazočnicej A. N. Korol'kovej. Sostavitel' i otvetstvennyj redaktor E. V. POMERANCEVA. Akademiya nauk SSSR. Institut etnografii im. N. N. Mikluho — Maklaja, izd. Nauka, Moskva 1969, 408 str.

Koroljkova je jedna od posljednjih istinskih umjetnica klasičnog oblikovanja ruske narodne bajke i u isti mah, kako kaže Pomeranceva, »Koroljkova,